

# ความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้งตามหลักพระพุทธศาสนา<sup>1</sup>

## Conflict and Conflict Management in Buddhist Perspective

ดร.ประสิทธิ์ กุณบุญญา<sup>2</sup> / Dr.Prasit Koonboonya

### บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพมุ่งศึกษาแนวคิดเรื่องความขัดแย้ง, รูปแบบความขัดแย้ง และวิธีการจัดการความขัดแย้งตามหลักพระพุทธศาสนา การศึกษาพบว่า ความขัดแย้งเกิดจากสาเหตุหลัก คือ ตัดนา ทิฏฐิमानะและเหตุภายนอก คือ ข้อมูล ผลประโยชน์ ความสัมพันธ์ ขาดสัมพันธ์ รูปแบบความขัดแย้งมีทั้งความขัดแย้งภายในตน ความขัดแย้งระหว่างบุคคล ความขัดแย้งด้านประโยชน์ ความขัดแย้งเรื่องอำนาจ ความขัดแย้งด้านทิฏฐิ และความขัดแย้งด้านขาดสัมพันธ์ ซึ่งวิธีบริหารจัดการความขัดแย้งมีดังนี้ คือ เริ่มจากการจัดการความขัดแย้งในตนเองด้วยการเรียนรู้จิตตนเองและปรับแก้จิตให้เป็นไปในทางสร้างสรรค์ ขจัดสนิมภายในใจ (ปฐิมละ) พยายามพึ่งตนเองให้ได้ตามหลักกานถนอมธรรม และพยายามเอาชนะตนเองให้ได้คือวิธีการที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในการขจัดความขัดแย้งในตนเอง จากนั้นก็จัดการความขัดแย้งระหว่างบุคคลโดยใช้หลักสาราณียธรรมโดยมีความปรารถนาเอื้อเฟื้อด้วยเมตตาจัดการพูดในสิ่งสร้างสรรค์เพื่อป้องกันและระงับความขัดแย้งจัดการความขัดแย้งในครอบครัวด้วยการบริหารทรัพย์สินในครอบครัวให้ลงตัวทั้งระดับส่วนตัว ครอบครัวและส่วนรวม และใช้ชีวิตีติพร้อมกันด้วยหลักเมตตา ซึ่งแนวคิดในการขจัดความขัดแย้งทั่วไปเริ่มต้นด้วยความอดทน (ขันติ) ขจัดความขัดแย้งโดยกรอบอภิรณสมณะด้วย วิธีระงับปัญหาด้วยพยานและหลักฐานที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) ใช้เสียงข้างมาก (เบญจยลิกาวินัย) วิธีการประนีประนอม (ติณวัตตารกะ) และวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง

**คำสำคัญ :** ความขัดแย้ง, การจัดการ, พระพุทธศาสนา

<sup>1</sup>บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่อง “ความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้งตามหลักพระพุทธศาสนา”

ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

<sup>2</sup>ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, E-mail : prasit\_10@hotmail.com

## Abstract

This research is qualitative and focuses on studying the concepts of conflicts, patterns of conflicts, and ways to resolve conflicts according to Buddhism. The result of research were found as follows :

1.The conflicts occurring from internal causes are desire (Tanhā), view (Diṭṭhi), and haughtiness (Māna), while the conflicts occurring from external causes are data, benefits, relationships, and races.

2. Patterns of conflicts include intrapersonal, interpersonal, beneficial, power, convictive, and racial conflicts.

3. Conflict management combines with: A) the beginning of managing self conflicts with learning characteristic behavior (Carita) and adjusting it in creative ways, getting rid of rust in one's mind, trying to be with oneself according to virtues which Make for protection, and attempting to overcome mind control which is the best way to eliminate self conflict. B) Managing interpersonal conflicts by following states of conciliation (Sārāṇīyadhamma) and wishing to forgive with generosity (Mettā), speaking with control in creative ways. C) Expelling family conflicts by managing family property fairly, administering family benefits effectively including the benefits of oneself, family, and the public and spending lives together with generosity. D) Concepts of getting rid of the general conflicts beginning with patience (Khanti) to eliminate the conflicts by settling disagreements including a case(Adhikaranasamatha) by Witnesses and evidence (Sammukhavinaya), voting (Yebhuiyasika),or compromising (Tinaṅgāra), and E) using mediators to aid negotiation.

**Keywords** : Conflict, Management, Buddhist Perspective

## บทนำ

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ปรากฏเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งและวิธีการจัดการความขัดแย้งในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งเรื่องชนชั้น ความขัดแย้งในฐานะเครื่องมือขัดเกลาทางสังคม หรือแม้แต่ความขัดแย้งในเชิงผลประโยชน์หรือสิทธิอำนาจ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงใช้วิธีการจัดการและบริหารความขัดแย้งในรูปแบบที่แตกต่างกัน จึงนับว่ามีความน่าสนใจในการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้งตามหลักพระพุทธศาสนา

## วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา ดังนี้

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องความขัดแย้งตามหลักพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาเรื่องราวความขัดแย้งรูปแบบต่างๆที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์พระพุทธศาสนา
3. เพื่อศึกษาวิธีบริหารจัดการความขัดแย้งรูปแบบตามหลักพระพุทธศาสนา

## ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยจะศึกษาเอกสารทั้งระดับปฐมภูมิ (primary source) ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้ง รูปแบบความขัดแย้ง และการจัดการความขัดแย้ง ในคัมภีร์พระไตรปิฎก และระดับทุติยภูมิ (secondary source) ได้แก่ งานนิพนธ์ที่นักปราชญ์ ผู้รู้ นักวิชาการได้นิพนธ์ไว้ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

## ผลการวิจัย

### แนวคิดเรื่องความขัดแย้งในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เน้นตัวมนุษย์เองเป็นสำคัญ ดังนั้น เมื่อพิจารณาเรื่องความขัดแย้ง พระพุทธศาสนาจะเน้นที่ตัวมนุษย์ และจุดเริ่มต้นหรือสาเหตุที่สำคัญก็คือตัวมนุษย์เองซึ่งเริ่มต้นจากสาเหตุภายในคือกิเลสของมนุษย์ ในเบื้องต้นความขัดแย้งสามารถเกิดขึ้นได้ภายในตัวมนุษย์ ความขัดแย้งตามแนวคิดทั่วไป ตามด้วยความขัดแย้งตามแนวคิดพระพุทธศาสนา ดังนี้

ความขัดแย้งตามแนวคิดพระพุทธศาสนานั้น แบ่งเป็น 2 ประเด็น คือ ประเด็นแรก ความหมายของความขัดแย้งในแง่ของธรรมหมายถึง การที่บุคคล หรือกลุ่มบุคคลมีความต้องการความเห็น การปฏิบัติค่านิยม และโครงสร้างที่มีความขัดกันไม่ลงรอยกัน ความหมายของความขัดแย้งในแง่ของธรรม มีหลายนัย กล่าวคือ ความบาดหมาง(ภณฑุทน) การทะเลาะ (กลท) การแก่งแย่ง(วิคคห) การวิวาท (วิวาท) การมุ่งร้ายกัน (เมธคา) การถกเถียงกัน (โวหาร) และประเด็นที่สองความหมายในแง่ของวินัย หมายถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ที่เรียกว่า อธิกรณณ์

สาเหตุแห่งความขัดแย้งสาเหตุแห่งความขัดแย้งตามหลักพระพุทธศาสนา คือ ตัณหา หรือความทะยานอยาก ความต้องการสิ่งเสพรนเปรอ เรียกว่า ตัณหา ที่มุ่งประสงค์เอาเวทนา และต้องการสิ่งสำหรับเอามาเสวยเสวยเวทนาหรือสิ่งที่จะปรนเปรอตัวตน และความต้องการคุณภาพชีวิตเรียกว่า ฉันทะ (พระเทพเวที(ป.อ.ปยุตฺโต) 2532 : 494)

เมื่อศึกษาและวิเคราะห์ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งในคัมภีร์ลาคัญทางพระพุทธศาสนาจะพบคำตอบใน 2 ประเด็นใหญ่ๆด้วยกัน ดังที่พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (2553 : 3-11) ได้วิเคราะห์และสรุปไว้ว่า

- เหตุปัจจัยภายในที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ได้แก่ “ปัจจัยธรรม” กล่าวคือ ตัณหา ทิฏฐิ และมานะ (ช.ม. (บาลี) 29/74/157)\* ทั้งสามประการถือได้ว่า มีอิทธิพล และมีความสำคัญอย่างยิ่งที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในบุคคล หรือกลุ่มบุคคล
- เหตุปัจจัยภายนอกที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งข้อเท็จจริง หรือข้อมูล, ผลประโยชน์ หรือความต้องการ, ความสัมพันธ์ และชาติพันธุ์

เรื่องราวความขัดแย้งที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์พระพุทธศาสนาสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ความขัดแย้งภายในตน ดังกรณีของนางมาคันทิยาถูกอาฆาตพระศาสดาเพราะได้ยินพระคำวิธของพระศาสดาและรู้สึกโกรธที่พระพุทธองค์ดำหนิประณามว่าร่างกายของนางเต็มไปด้วยอุจจาระปัสสาวะ ไม่ปรารถนาจะสัมผัสถูกต้องนางแม้ด้วยเท้า กรณีเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงพระประสงค์จะเจรจาไกล่เกลี่ยเพื่อให้พระเจ้าวิฑูทกะประนีประนอมยอมความกับเจ้าศากยะ แต่วาระสุดท้ายก็ไม่สามารถทำให้พระองค์เปลี่ยนพระทัยได้ เพราะตัวแปรที่สำคัญ “ความเกลียดชัง” แสดงให้เห็นความขุ่นเคืองขัดแย้งภายในพระองค์ที่ไม่ต่อสู้อันระหว่างมนัสสำนึกฝ่ายดีและฝ่ายเลว ซึ่งในที่สุดมนัสสำนึกฝ่ายเลวก็ชนะ
2. ความขัดแย้งระหว่างบุคคล ดังจะเห็นจากความขัดแย้งระหว่างพระนางมาคันทิยา

\*การอ้างอิงข้อมูลจากพระไตรปิฎกในวารสารนี้ใช้รูปแบบ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น 29/74/157 หมายความว่าเล่มที่ 29 ข้อ 74 หน้า 157 ส่วนฉบับที่อ้างอิงขึ้นอยู่กับผู้พิมพ์ซึ่งจะรวมไว้ในบรรณานุกรม เช่น ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนคำอธิบายอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ช.ธ. อยู่ในส่วนท้ายของวารสาร

กับพระนางสามาวดี พระปิ่นทูกะกับพระโลหิตกะที่ชอบก่อความบาดหมาง ทะเลาะวิวาทชอบกล่าวยุยงให้พวกภิกษุเอาชนะการโต้ตอบกับทุกคนที่เป็นคู่กรณี

3. ความขัดแย้งด้านประโยชน์ความขัดแย้งกรณีนี้จะเห็นชัดเจนจากความขัดแย้งกรณีแย่งชิงทรัพย์ากรน้ำในแม่น้ำโรหิตีระหว่างเจ้าศากยวงศ์กับโกถียวงศ์ กรณีความต้องการในลาภสักการะของพระเทวทัตต์ ที่ได้ออกอุบายให้ชชาติศตวรรษามุขมารศรัทธาในตนเองและเกลี้ยกล่อมให้เป็นพรรคพวกซึ่งยังโยงไปถึงความต้องการอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์คือความเป็นใหญ่ในคณะสงฆ์ จนก่อให้เกิดความเสียหายคณะสงฆ์แตกแยกเรื่องราวนางกุนทลเกลี้ยที่ออกอุบายปลุกใจหนุ่มที่ตนหลงรักแต่หวังทรัพย์ในตัวนางให้ตกตายในเหวลึกเป็นต้น

4. ความขัดแย้งเรื่องอำนาจ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า พระพุทธเจ้าคงจักสังเกตเห็นความขัดแย้งเรื่องอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตเป็นแน่แท้ จึงได้วางหลักเกณฑ์การบริหารองค์กรหลังการปรินิพพานของพระองค์ไว้ว่า ขอให้ยึดกฎระเบียบขององค์กร กล่าวคือพระธรรมวินัย โดยที่พระองค์ไม่ทรงแต่งตั้งบุคคลใดเป็นศาสดาสืบทอดต่อจากพระองค์เพราะทรงให้ความสำคัญกับธรรมและวินัยที่พระองค์ได้ทรงแสดงไว้ดีแล้วมากกว่าที่จะให้ความสำคัญกับตัวบุคคลผู้สืบทอดตำแหน่ง ซึ่งการกล่าวจาบจ้วงพระธรรมวินัยของพระสุภิกขุและพฤติกรรมสังฆเทวของพระเทวทัตต์ก็ถือเป็นกรณีหนึ่งที่เป็นสัญญาณอันตรายเรื่องการครองอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์แทนพระพุทธเจ้า จึงถือว่าพระพุทธองค์ทรงมองการณ์ไกลเห็นว่า อาจเกิดเหตุที่เป็นอันตรายต่อพระพุทธศาสนาได้จากพฤติกรรมของพระสงฆ์เช่นนี้ ในการสังคายนาทั้ง 2 ครั้งก็ถือว่ามิประเด็นเรื่องอำนาจเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย รวมทั้งกรณีการแย่งน้ำในแม่น้ำโรหิตี จะเห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้าทรงเปิดประเด็นการสนทนาด้วยคำถาม พบว่า เป็นการถามนำเพื่อให้พระญาติของพระองค์เปิดเผยประเด็นต่าง ๆ ออกมาเองแล้วนำคำตอบที่ได้รับนั้นมาขยายผลต่อ “หม่อมฉันไม่ได้มาที่นี่เพื่อจะกุมแม่น้ำ เพื่อต้องการเที่ยวเล่น และก็ไม่ได้ที่นี่เพื่อดูความรุ่มร้อนของป่าไม้ หากแต่มาเพื่อต้องการเริ่มสงคราม” จากการตอบคำถามของพระพุทธองค์ก็ทำให้เราทราบชัดว่า ความริว่าฉฉานที่เกิดขึ้นนั้นมิได้มีสาเหตุหลักมาจากน้ำ เพราะหมู่ญาติถววยบังคมทูลว่า “ไม่ได้มาที่นี่เพื่อจะกุมแม่น้ำ” (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส 2553 : 8-9) แต่เพื่อแสดงอำนาจของตนต่อฝ่ายตรงข้าม ยิ่งถ้าโยงไปถึงเรื่องพระเจ้าวิฑูฑกะก็จะเห็นความขัดแย้งเรื่องอำนาจอย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากตอนความลับของพระเจ้าวิฑูฑกะถูกเปิดเผย ทำให้พระเจ้าวิฑูฑกะคิดแค้นเจ้าศากยะ สามารถชิงบัลลังก์จากพระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทั้งที่พระเจ้าปเสนทิโกศลเป็นผู้มีพระคุณล้นพ้นในชีวิตได้ยกทัพหลวงออกไปฆ่าเจ้าศากยะ แม้พระพุทธเจ้าจะทรงใช้ความพยายาม 3 ครั้งใน



ราชคฤห์ แต่เมื่อยุคข้าวยากหมากแพงผ่านพ้นไปแล้ว ทรงห้ามมิให้ภิกษุกระทำ พระปุราณะ และลูกศิษย์ของท่านคงจะได้ทราบเฉพาะเวลาที่ทรงอนุญาต จึงปฏิบัติไปอย่างนั้น (อภิรัชย โปธิประวัติศาสตร 2539 : 10-11) ข้อมูลความเห็นที่ขัดแย้งกันทั้ง 2 เหตุการณ์ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าแม้ในสมัยหลังพุทธกาลไม่นานนักนั้นก็ยังมีกลุ่มบุคคลที่ยึดถือและปฏิบัติตาม พระธรรมวินัยเฉพาะที่ตนได้ยินได้ฟังมาจากพระพุทธเจ้าเท่านั้น ไม่เห็นด้วยกับความคิดของ พระภิกษุกลุ่มอื่น แสดงให้เห็นถึงเค้าของความแตกแยกทางความคิดเกี่ยวกับพระธรรมวินัยที่มี ขึ้นในระหว่างหมู่สงฆ์ในสมัยนั้น

นอกจากนี้ ในการสังคายนาครั้งที่ 2 ก็พบว่าเกิดจากความเห็น (ทิฏฐิ) ไม่ตรงกัน ในเรื่องการประพฤติตามพระวินัยเล็กน้อย จำนวน 10 ประการของภิกษุวัชชีบุตร เช่น ควรเก็บเกลือไว้ในเขาสัตว์เพื่อรับประทานได้ ควรฉันอาหารยามวิกาลได้ ควรรับเงินทองได้ เป็นต้น พระยสกาถนทกบุตรจึงชวน พระเถระต่างๆให้ช่วยกันวินิจฉัย แต่ก็ความถือผิดครั้งนี้ (พระมหาพุทธรัศมี ปรานนอก 2547 : 9-10) แต่พวกภิกษุชาวเมืองวัชชีกลับประกาศปฏิสาร์ณียกรรมแก่ท่านพระยสเถระ โดยให้ท่านขอโทษคฤหัสถ์ที่ท่านได้ห้ามปรามไม่ให้ปฏิบัติตามวัตุ 10 ประการตามพระภิกษุชาววัชชีบุตร แต่พระยสเถระกลับถือโอกาสนั้นชี้แจงให้พวกคฤหัสถ์ ทราบความจริงว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องตามพระธรรมวินัยจนกระทั่งเหล่าคฤหัสถ์เหล่านั้นเปลี่ยนใจ มาปฏิบัติตามที่ท่านอธิบายต่อประเด็นดังกล่าว พุทธรัศมี ปรานนอก(2555 : 11) แสดงทัศนคติว่าพระวินัยทั้ง 10 ข้อข้างต้นไม่ใช่พระวินัยที่ร้ายแรงนัก แต่การที่คณะสงฆ์วินิจฉัยว่าผิดอาจ เป็นเพราะกลุ่มพระเถระที่มีบทบาทในการวินิจฉัยสืบทอดแนวปฏิบัติมาจากพระมหาเถระเมื่อ ครั้งการสังคายนาครั้งที่ 1 ซึ่งเป็นผู้มีความเคร่งครัดและไม่นิยมที่จะถอดถอนพระวินัย ที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้แม้จะเป็นเรื่องไม่ร้ายแรงก็ตาม นั่นแสดงให้เห็นถึงความไม่ลงรอยใน เรื่องความคิดและมุมมองที่ต่างฝ่ายต่างมีต่อกันในฐานะฝ่ายที่อยู่ตรงกันข้าม จนกระทั่งนำไปสู่ การแตกแยกออกเป็น 2 ฝ่ายที่ชัดเจนส่วนพวกพระภิกษุชาวเมืองวัชชีไม่ยอมรับการวินิจฉัย ก็ได้ชักชวนภิกษุคณะต่าง ๆ ที่มีความคิดเห็นเหมือนกันและมีความประสงค์จะคัดแปลงแก้ไข พระธรรมเข้าเป็นพวกด้วยแล้วพากันแยกออกไปทำสังคายนา จึงเกิดมีพระธรรมวินัยที่แตกต่างกัน ทำให้คณะสงฆ์แตกแยกออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายเถรวาท และฝ่ายอาจรยวาท ตั้งแต่นั้นเป็นต้น มาที่มีการแตกแยกออกมาเป็นนิกายต่างๆรวมทั้งสิ้น 18 นิกาย เป็นนิกายที่แยกจากฝ่าย มหาสังฆิกะ 7 นิกาย และที่แยกจากฝ่ายเถรวาท 11 นิกาย ด้วยกัน

ในคัมภีร์สันสกฤตของฝ่ายมหายานชื่อภพธรรมคัมภีร์ศาสตร์ระบุว่า การสังคายนา ครั้งนี้มีสาเหตุมาจากความเห็นผิดเกี่ยวกับคุณสมบัติของพระอรหันต์ 5 ประการเรียกว่า

ปัญญาวิสต์ พระมหาเทวะเป็นผู้เสนอความคิดเห็น 5 ข้อเกี่ยวกับคุณสมบัติของพระอรหันต์ พวกภิกษุฝ่ายที่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย (ธรรมวาที) จึงคัดค้านประกาศทั้ง 5 ข้อของพระมหาเทวะว่าเป็นความคิดเห็นที่ผิด และเป็นมิจฉาปฏิญญา แต่มีพระภิกษุจำนวนน้อยกว่าฝ่ายเห็นด้วยกับพระมหาเทวะ เมื่อหาข้อยุติไม่ได้ พระเจ้ากาฬาศุภโศก จึงต้องเสด็จมาห้ามด้วยพระองค์เอง แต่พระองค์ก็ไม่รู้จะทำอย่างไร จึงตรัสถามพระมหาเทวะ พระมหาเทวะถวายนามเห็นให้ตัดสินใจด้วยวิธีเสี่ยงข้างมาก (แยกขยสีกา) ปรากฏว่า ฝ่ายพระมหาเทวะเป็นฝ่ายชนะ พระเจ้ากาฬาศุภโศก จึงประกาศให้พระสงฆ์ปฏิบัติตามความเห็นของพระมหาเทวะ

5. ความขัดแย้งด้านชาติพันธุ์ กรณีการแย่งชิงทรัพย์การันน้ำในแม่น้ำโรหิตินั้น นอกจากเรื่องผลประโยชน์แล้ว จะพบว่า มีการนำประเด็นเรื่องชาติพันธุ์ของกษัตริย์แต่ละฝ่ายมาเป็นตัวเสริมน้ำหนักในการต่อสู้ชิงน้ำ สถานการณ์จึงไม่ได้้อยู่แคในกลุ่มของทาสและกรรมกร หากแต่ได้ขยายวงจากกรรมกรไปสู่อำมาตย์ เสนาบดี และกษัตริย์ของทั้งสองแคว้น จึงทำให้กษัตริย์ทั้งสองแคว้นตัดสินใจจะทำสงครามแย่งชิงน้ำให้ได้ อีกเรื่องหนึ่งที่เป็นความขัดแย้งด้านชาติพันธุ์ถึงขั้นล้างเผ่าพันธุ์ คือความขัดแย้งกรณีพระเจ้าวิฑูทกะซึ่งได้สะท้อนความขัดแย้งที่น่าจะมีความหลากหลายมากกว่าทุก ๆ เรื่องที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดยจุดเริ่มต้นจากความคิดในเชิงบวกแต่ส่งผลร้ายในเชิงลบถึงขั้นล้างเผ่าพันธุ์ทีเดียว เริ่มต้นจากพระเจ้าปเสนทิโกศลอยากนับญาติกับพระพุทธเจ้าจึงส่งทูตไปขอพระธิดาของเจ้าศากยะมาเป็นมเหสี แต่ฝ่ายศากยะกลับถือปฏิญญาเรื่องชาติพันธุ์แต่ก็เกรงพระบารมีของพระเจ้าปเสนทิโกศลจึงยกนางवासภักขิตยาให้แก่ทูตแทนพระธิดาของตัวเองซึ่งประเด็นสำคัญคือปัญหาเรื่อง“ชาติพันธุ์” โดยมองว่า “ก็เมื่อว่าโดยสกุลแล้ว ท้าวเธอไม่เสมอกับเราเลย” ซึ่งเหตุผลประเด็นหลังนี้เองที่ทำให้เกิดสงครามการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของเจ้าศากยะ (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส 2553 : 13-15) เรื่องราวดังกล่าวนอกจากเรื่องชาติพันธุ์แล้ว ยังสะท้อนเรื่องชนชั้นหรือวรรณะอีกด้วย ดังที่ในอรรถกถาสุตตเพราะความขัดแย้งเรื่องระบบชนชั้น เริ่มต้นจากการคิดว่า พวกตนเท่านั้นประเสริฐหรือดีกว่าใคร ๆ ดังคำที่ว่า “วรรณะที่ประเสริฐที่สุดคือพราหมณ์เท่านั้นวรรณะอื่นเลววรรณะที่ต่ำคือพราหมณ์เท่านั้นวรรณะอื่นต่ำพราหมณ์เท่านั้นบริสุทธิ์ผู้ที่ไม่ใช่พราหมณ์ไม่บริสุทธิ์พราหมณ์เท่านั้นเป็นบุตรเป็นโอรสเกิดจากโอรสของพระพรหมเกิดจากพระพรหมเป็นผู้ที่พระพรหมสร้างขึ้นเป็นทายาทของพระพรหม” ล้วนเป็นคำที่แสดงให้เห็นการยึดติดว่า กลุ่มหรือพวกของตนเหนือกว่าผู้อื่น ในขณะที่พระพุทธเจ้าทรงย้ำว่า “ธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดในหมู่มนุษย์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า” (ที.ปา. 11/115-116/71-72)

## วิธีบริหารจัดการความขัดแย้งตามหลักพระพุทธศาสนา

### 1. การจัดการความขัดแย้งในตนเอง

พระพุทธศาสนามีหลักการเบื้องต้นที่สอนให้มนุษย์สำนึกก่อนเรื่องอื่นๆ คือ กฎธรรมชาติของโลก ไม่มีอะไรที่มนุษย์จะรักเท่ากับตนเอง (ถ.ส. 15/29/8) ซึ่งถือเป็นอัตตาที่นำไปสู่ความอยากคือตัณหา และตัณหาที่ก่อตัวอุปาทานไม่ว่าจะเป็นกามุปาทาน (ความยึดติดในกาม) ทิฎฐุปาทาน (ความยึดมั่นในความเห็นหรือทฤษฎีส่วนตัว) หรือว่าอัตตวาอุปาทาน (ความยึดมั่นในวาตะของตน) ทำให้เกิดความรู้สึกรังเกียจตัวเอง เมื่อรู้และเข้าใจธรรมชาติเช่นนี้แล้ว การที่ปรับปรุงแก้ไขสิ่งใดก็จะง่ายขึ้น การแก้ไขความขัดแย้งในตนเองตามหลักพระพุทธศาสนามีดังนี้

1.2 รู้จักจิตตนเองและปรับแก้จิตเพื่อแก้ไขความขัดแย้งในตนเองจิต คือ ความประพฤติ พื้นนิสัยหรือพื้นเพแห่งจิตใจของคนทั้งหลายที่หนักไปในด้านใดด้านหนึ่งแตกต่างกันไป (พระราชนิพนธ์ 2528 : 38-39) ธรรมชาติของแต่ละจิตสามารถแก้ไขได้ กล่าวคือ รากจิตเป็นบุคคลที่รักสรวรกายม แก้ไขด้วยอสุภะและกายคตาสติโทสจิต เป็นบุคคลที่มีความรวดเร็วทันใจ แก้ไขด้วยพรหมวิหารธรรมโมหจิต เป็นบุคคลที่มีลักษณะแข็งขี้ม งมง่าย ไม่รอบคอบ แก้ไขด้วยอานาปานสติ คือการกำหนดลมหายใจเข้าออก, สัทธาจิต หมายถึง บุคคลที่เชื่อง่าย แก้ไขด้วยอนุสติ 6 ข้อ (พุทธานุสติ ธัมมานุสติสังฆานุสติ สีลานุสติ จาคานุสติ เทวตานุสติ), พุทธิจิต ขอบเขตผล ไม่เชื่อง่าย มั่นใจในตัวเองสูง แก้ไขด้วยมรณสติ และ วิตกจิต คือผู้ที่มีความกังวล คิดมาก ลังเล ฟุ้งซ่านแก้ไขด้วยอานาปานสติหรือเพ่งกลิ่นเป็นต้น (พระชัชวาล ศรีสุข 2541 : 51-3)

1.3 ปลุกอริยทรัพย์ขึ้นภายในใจจัดความขัดแย้งภายในตน กล่าวคือ มนุษย์ต้องสร้างคุณสมบัติภายใน 7 ข้อนี้ให้มั่นคงไม่ว่าจะเป็นศรัทธาความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือและในการตีที่ท่าศีลประพฤติกฎต้องตั้งงาม หิริความละอายใจต่อการทำชั่วโศกตบปะความเกรงกลัวต่อความชั่วพาสัจจะความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก จาคะความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และปัญญาความรู้ความเข้าใจต้องแท้ในเหตุผล คีตขัฏ ถูกผิดคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์รู้คิด รู้พิจารณาและรู้ที่จะจัดทำอริยทรัพย์ เป็นทรัพย์อันประเสริฐอยู่ในจิตใจ ดีกว่าทรัพย์ภายนอก เพราะไม่มีผู้ใดแย่งชิง ไม่สูญหายไปด้วยภัยอันตรายต่างๆทำให้ไม่อ้างว้างยากจนและเป็นทุนสร้างทรัพย์ภายนอกได้ด้วย (พระธรรมปิฎก 2546 : 77)

1.4 ดำรงสติภายในใจจัดความขัดแย้งภายในตนนอกจากจากการสร้างทรัพย์ภายในแล้ว ยังต้องชำระสะสางสติที่เกาะกินใจของตนเอง ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า มล (มะละ) แปลว่า สนิมหรือมดดินที่เกาะกินใจ ได้แก่ บุริสมละ คือ สิ่งที่ทำให้คนเสียหาย

9 ประการด้วยกันคือความโกรธ (โกรธ) ลบหลู่ผู้มีคุณ (มักขะ) วิชาผู้อื่น (อิสสา) ตระหนี่ (มัจฉริยะ) เจ้าเล่ห์ (มายา) ใช้อวด (สาธฺเวยยะ) โกหก (มุสา) คิดชั่ว (ปาปิจจตา) เห็นผิด เป็นชอบ (มิจฉาทิฏฐิ)

1.5 สร้างตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้ เพื่อขจัดความขัดแย้งภายในตนกล่าวคือ หลักการสำหรับการทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้ พร้อมทั้งรับผิดชอบตนเอง ไม่ทำตัวให้เป็นปัญหา หรือเป็นภาระต่อวงหมู่คณะ หรือหมู่ญาติ 10 ข้อ คือ ความประพฤติดี (ศีล), ความมีการศึกษาดี (พหุสัจจะ), ความมีมิตรดี (กัลยาณมิตรตตา) ความเป็นคนสองง่าย (โสวจิตฺตสา) การช่วยงาน สังคม (กิงกรณียสุ ทักขตา) ความขยัน (ทักขตา) ความรักความถูกต้อง (ธัมมกามตา) ความสันโดษ (สันตุฏฐิ) ความมีสติ (สติ) และความรอบรู้ (ปัญญา) (ที.ปา. 11/357/281)

2. การเอาชนะตนเองได้คือวิธีการที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในการขจัดความขัดแย้งในตนเอง

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งมนุษย์ โดยมนุษย์และเพื่อมนุษย์ เพราะพระพุทธเจ้า ทรงเป็นแบบอย่างของมนุษย์คนหนึ่งที่สามารถปราบศัตรูภายในตนคือกิเลสทั้งปวงได้สำเร็จ อันแสดงให้เห็นว่า ศักดิ์ศรีที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์เป็นสิ่งสูงส่ง เพราะมนุษย์ในโลกนี้เท่านั้นที่สามารถ พัฒนาตนเองให้ได้รับความสุขทั้งโลกปัจจุบัน โลกหน้า และบำเพ็ญบารมีเยี่ยมพระโพธิสัตว์จนได้ ตรัสรู้พระโพธิญาณ เป็นพระพุทธเจ้า และบรรลุนิพพานในโลกมนุษย์นี้ (Suwadhano P.P. 2541 : 412) พุทธศาสนาไม่ได้สอนให้วิงวอนขอความช่วยเหลือจากเทวดา เพราะเทวดา ไม่สามารถจะต้านทานหรือกักกันความเพียรพยายามของมนุษย์ได้ (ขุ.จตุ. 27/505/159) เทวดาหรือพรหมย่อมไม่สามารถกักกันความสามารถของมนุษย์ที่รู้จักฝึกตนและประกอบ ความดีได้ (ขุ.ธ. 25/104-105/62) นอกจากนี้ มนุษย์ยังเป็นสัตว์โลกเผ่าพันธุ์เดียว ที่มีปัญญา เป็น “เวไนยสัตว์” คือสัตว์โลกที่ควรแนะนำหรือสามารถฝึกอบรมได้ และสิ่งที่ทำให้ มนุษย์เหนือกว่าสัตว์โลกอื่น ๆ คือความสามารถในการฝึกตนที่เรียกว่า “สิกขา” ซึ่งพระธรรมปิฎก ได้ให้ความหมายว่า หมายถึงการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) 2540 : 1)

การพัฒนาหรือฝึกฝนอบรมตนเองนี้เองที่ส่งผลทำให้มนุษย์หลุดพ้นจากความลำบาก ในภาวะบีบคั้นทั้งหลาย ดังตัวอย่างผลลัพธ์จากการถือระบวรณะที่ต้องทำหน้าที่ตามความเชื่อ ที่ว่า พระพรหมเป็นผู้กำหนดหน้าที่ให้มนุษย์อย่างเด็ดขาดแล้ว จะเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างอื่น ไม่ได้ ซึ่งความเชื่อเช่นนี้เป็นเครื่องกักกันการพัฒนาตนเองของมนุษย์อย่างสูงยิ่งปัจจัยที่จะบ่งชี้ ว่ามนุษย์มีศักดิ์ศรีหรือคุณค่าสูงส่งในมิติของพระพุทธศาสนานั้น ย่อมจะพบว่ามนุษย์มีศักดิ์ศรีเหนือสิ่งใดๆในโลก ดังที่พระพุทธองค์ได้ประกาศอิสรภาพให้แก่มนุษย์จากอาสภิวาจาที่ว่า “เรา คือผู้เลิศของโลก เราคือผู้เจริญที่สุดของโลกเราคือผู้ประเสริฐที่สุดของโลก ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก” (ที.ม. 10/32/14)

ศักยภาพในการเอาชนะกิเลสดังกล่าวนี้ หากกล่าวโดยง่าย ได้แก่ การควบคุมตน คือฝืนอำนาจกิเลสใฝ่ต่ำ ซึ่งผลลัพธ์เกิดจากการควบคุมกิเลสดังกล่าวนี้ นั่นคือ มนุษย์สามารถที่จะทำอะไรได้ดียิ่งขึ้นกว่าเดิมประสมคุณค่าอันแท้จริงของคนซึ่งเป็นอิสระจากอหังการและตัณหา อยู่เหนือปัญหาและความขัดแย้งทั้งปวงได้ การทำดีที่สุดจึงหมายถึงการฝืนกิเลสฝ่ายต่ำให้ได้มากที่สุด แม้จะถูกกดดันบีบคั้นและเย้ายวนเพียงใดก็ตาม หากสามารถเอาชนะตนเองได้ ก็ยังสามารถเอาชนะปัญหาทั้งปวงได้ โดยไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งใด ๆ

### 3. การจัดการความขัดแย้งระหว่างบุคคล

การป้องกันและจัดการความขัดแย้งระหว่างบุคคลนั้น สามารถกระทำได้โดยหลักการดังต่อไปนี้

3.1 สาราณียธรรม : หลักการปฏิบัติต่อกันเพื่อป้องกันความขัดแย้ง แก่นของสาราณียธรรมข้างต้น คือความปรารถนาดีต่อกัน เอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน ไม่ว่าจะพูด ทำ หรือคิด ก็ให้เป็นไปด้วยเมตตา (กายกรรม วาจกรรม โนกรรม) แบ่งสิ่งของให้กันและกันตามโอกาสอันควร (สธารณโกศ) ประพฤติสุจริตตามกฎเกณฑ์ของหมู่คณะไม่เอาใจเอาเปรียบผู้อื่น (ศีลสามัญญตา) และปรับความเห็นให้ตรงกัน (ทิฐฐิสามัญญตา)

3.2 พละ : ใช้พลังสร้างสรรค์จัดความขัดแย้งกับผู้อื่นประกอบด้วย ใช้พลังแห่งความเชื่อมั่นศรัทธา (สัทธาพละ) ใช้พลังความเพียรทำความดีและเพียรรักษาความดี และเพิ่มพูนให้กองงามยิ่ง ๆ (วิริยพละ) ใช้พลังแห่งการระลึกได้ก่อนคิด ก่อนพูด ก่อนทำไม่ประมาท (สติพละ) ตั้งใจทำให้สิ่งที่ถูกต้องถูกธรรม (สมาธิพละ) และมีความรอบรู้ รู้ลึก รู้จริง ไม่หลงงมงาย (ปัญญาพละ)

3.3 การจัดการวชิกรรมเพื่อป้องกันและจัดความขัดแย้ง การจัดการวชิกรรมคือใช้หลักวิธีการพูดให้ถูกต้อง เป็นวิธีหนึ่งที่สามารถป้องกันและจัดความขัดแย้งได้ ในพระพุทธศาสนาหลักการพูดที่ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ดังนี้ เป็นคำพูดไม่มีโทษ วิญญูชนติเตียนไม่ได้ ไม่ทำตนให้เดือดร้อนไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทำให้ได้ทรัพย์ ทำประโยชน์ให้สำเร็จ ทำให้ได้สิ่งของสมควรแก่คำพูด คนชื่นชมพ้นจากความตาย นำประโยชน์มาให้แก่ตนและผู้อื่น นำมาซึ่งโลกีย์สุขและโลกุตระสุข ทำให้บรรลुพระอรหันต์ทำให้บรรลुปัจเจกโพธิ์ ทำให้หมดกิเลส และทำให้สิ้นทุกข์หรืออีกหลักการหนึ่งในในศีลข้อ 4 คือ มุสาวาท กล่าวคือการห้ามมิให้พูดปดมดเท็จ ซึ่งมีประโยชน์คือ เพื่อป้องกันการทำลายประโยชน์ของคนอื่นเพื่อให้อยู่ร่วมกันด้วยความซื่อสัตย์ต่อกัน เพื่อความสามัคคีในหมู่คณะ และ คนไม่พูดเท็จย่อมได้รับการเชื่อถืออย่างสูง (ชัยวัฒน์ อัดพัฒน 2523 : 60)

นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังได้วางหลักการพูดไว้ในอภยราชสูตร ดังนี้

- คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์ไม่กล่าว
- คำพูดที่จริง ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์ไม่กล่าว
- พูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์เลือกกาลกล่าว
- คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์ไม่กล่าว
- คำพูดที่จริง ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์ไม่กล่าว
- คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ เป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์เลือกกาลกล่าว

#### 4. การจัดการความขัดแย้งในครอบครัว

การจัดการความขัดแย้งในระดับครอบครัวนั้นมีขั้นตอนดังนี้

##### 4.1 จัดการทรัพย์สินในครอบครัวให้ลงตัว ให้เข้าข่ายการบริโภคใช้สอย

4 ลักษณะคือได้ทรัพย์สินมาแล้ว เก็บสะสมทรัพย์สิน เลี้ยงตนเองให้เป็นไปตามที่ควร ทำประโยชน์ตนและใช้สร้างความคิด ช่วยเหลือแบ่งปันให้แก่ผู้ที่ขาดแคลน จัดอยู่ในกลุ่มที่ใช้สอยทรัพย์สินสมบัติ เลี้ยงตนและเผื่อแผ่เจือจุนแก่สังคมทำความดี แต่ไม่มีความยึดมั่น ยึดติด ไม่มัวเมา ไม่หมกมุ่น มีสติปัญญารู้เท่าทันโทษ และทางออกที่ทำให้ตนให้เป็นอิสระอยู่ภาคทรัพย์ทั้งปวง

4.2 หลักการการจัดการความขัดแย้งระหว่างสมาชิกในครอบครัว ในเบื้องต้นต้องตกลงเรื่องผลประโยชน์ในครอบครัวให้ลงตัวทั้งประโยชน์ตน(อัตตาทัตถประโยชน์) และประโยชน์ของครัวพร้อมส่วนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง (ปรตตประโยชน์) หลักใหญ่สำคัญประการหนึ่งคือ สมาชิกในครอบครัว จะต้องละเว้นจากอบายมุขตามหลักศิปุปฏิบัติโดยเฉพาะอย่างยิ่งการพนัน

4.3 หลักการประสานความกลมเกลียวในครอบครัว สิ่งที่จะบ่อนกั้นไม่ให้เกิดความขัดแย้ง และขจัดความขัดแย้งในครอบครัวได้นั้น เบื้องต้นต้องตั้งจิตต่อกันด้วยเมตตาตามหลักสาราณีย์ธรรม ต้องให้เกียรติคู่ชีวิตคือสามี-ภรรยา และยึดหลักกุดจิริฐิติธรรม คือหลักการสร้างความมั่งคั่งและมั่นคงแก่ตระกูลได้แก่ ของหายต้องรีบหามาชดเชย ของเก่าชำรุดต้องรีบซ่อมแซมรู้จักประมาณในการกินการใช้ ให้ผู้มีศีลธรรมเป็นหัวหน้าครอบครัว

## 5. แนวคิดในการขจัดความขัดแย้งทั่วไป

ขจัดสาเหตุจากภายในสู่การสลายความขัดแย้งภายนอก หลักการใหญ่ที่บ่งชี้และขจัดความขัดแย้งได้ในเบื้องต้นคือ ขันติคือความอดกลั้นที่พระพุทธเจ้าได้ประกาศไว้ในโอวาทปาฏิโมกข์ แสดงให้เห็นจุดยืนของพระพุทธศาสนาที่ไม่เคยรุกรานใคร และยึดสันติวิธีในทุก ๆ ด้าน และเน้นหลักการ “เวรย่อมไม่ระงับด้วยการจองเวรแต่ระงับด้วยการไม่จองเวร” ซึ่งการจัดการความขัดแย้งหรือการระงับเวรนั้น สามารถทำได้ดังนี้ ถอนความยึดมั่น (ดับไฟคืออราคะ) แบ่งปันความรัก (ดับไฟคือโทสะ) ประจักษ์สรรพสิ่งชัดด้วยปัญญา (ดับไฟคือโมหะ)

5.1 ขจัดความขัดแย้งโดยกรอบอภิรณสมถะ กล่าวคือวิธีการระงับอภิรณดีหรือสิ่งที่เป็นคตคความของพระสงฆ์ ซึ่งสามารถทำได้ดังนี้

- สัมมุขาวินัยคือ ระงับปัญหาความขัดแย้งในที่พร้อมหน้าหมายถึงการที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมาประชุมพร้อมหน้ากันนำประเด็นปัญหามาพูดคุยกันแล้วหาข้อยุติ
- เขมฺภยสิกาวินัย ระงับปัญหาความขัดแย้งตามเสียงข้างมาก เหมือนกระบวนการประชาธิปไตย
- ตินวัตตารกะบางกรณีที่ไม่สามารถแก้ปัญหาจนทำให้ความขัดแย้งยุติลงได้ โดยเฉพาะปัญหาความขัดแย้งที่มีความซับซ้อนและจะลุกลามไปสู่ความรุนแรงทำให้เกิดความแตกแยกและคู่กรณีก็ตระหนักรู้ข้อเท็จจริงนี้ กรณีอย่างนี้อาจนำไปสู่กระบวนการแก้ ปัญหาด้วยวิธีที่ 3 ก็ได้ นั่นคือการประนีประนอม ที่เรียกว่า “ตินวัตตารกะ”

6. วิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งเชิงพุทธ วิธีหลักวิธีหนึ่งในการจัดการความขัดแย้งตามหลักพระพุทธศาสนาได้แก่ วิธีไกล่เกลี่ยโดยบุคคลที่เป็นกลาง ซึ่งผู้ที่ทำหน้าที่เป็นตัวอย่างมากมายที่ปรากฏในคัมภีร์คือพระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ได้ทำหน้าที่นี้ในหลายกรณีด้วยกัน ทั้งในกรณีความขัดแย้งในคณะสงฆ์ ความขัดแย้งในวงศ์พระญาติและความขัดแย้งเล็ก ๆ น้อย ๆ อื่น ๆ วิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยสามารถสรุปประมวลได้ ดังนี้

6.1 ท่าทีต่อการไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง มนุษย์ไม่ควรนั่งดูภายในกรณีความขัดแย้งทางสังคม หากควรเข้าไปจัดการแก้ไขให้กลับคืนดี การช่วยเหลือและส่งเสริมให้ผู้คนคืนดีกันเป็นหน้าที่ของชาวพุทธในการเข้าไปแทรกแซงเมื่อมีความขัดแย้งกันในกลุ่มชนตั้งคราวดหนึ่งได้ทรงดำนิพระอานนท์และหมู่คณะที่วางเฉยเมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างพระสารีบุตรกับพระอุทายี ครั้งนั้นพระอุทายีได้คัดค้านคำสอนของพระสารีบุตรถึงขั้นจ้วงจาบจนพระสารีบุตรนั่งเจ็บ พระพุทธองค์ได้ตรัสกับพระอานนท์ว่า “ดูอรานนท์! โฉนพวกเธोजังวางเฉยต่อภิกษุผู้เถระซึ่งถูกเบียดเบียนอยู่ เพราะการปล่อยให้พระเถระถูกจ้วงจาบ ไม่ถือว่าเป็น

ความกรุณา” (อง.ปญจก. 22/116)

6.2 หลักการของการไกล่เกลี่ย ในกรณีที่คู่กรณีไม่สามารถแก้ไขความขัดแย้งด้วยตนเองได้ ผู้ไกล่เกลี่ยมีความสำคัญมากในการระงับความขัดแย้ง หรือเปลี่ยนความขัดแย้งให้เป็นการคืนดีกัน ซึ่งมีหลักการดังนี้

- ให้ความสำคัญกับ “คน” หรือมิติทางด้านอารมณ์ เพราะอุปสรรคที่ทำให้ความขัดแย้งแก้ไขยาก ก็คืออารมณ์ของคู่ขัดแย้ง ทำให้คู่ขัดแย้งยากที่จะทำความเข้าใจกับประเด็นปัญหาได้ตรงตามความจริงหรือคำนึงถึงความถูกต้อง

- ช่วยขจัดอกุศลมูลในใจคู่ขัดแย้ง ผู้ไกล่เกลี่ยมีหน้าที่สำคัญประการแรกคือขจัดอกุศลมูลในคู่ขัดแย้งให้หมดไป ไม่ว่า โลภะ โทสะ โมหะตามหลักการ“พึงเอาชนะความโกรธด้วยการไม่โกรธตอบพึงเอาชนะความชั่วด้วยความดี พึงเอาชนะความตระหนี่ด้วยการให้ พึงเอาชนะความเท็จด้วยสัจจะ”

- กระตุ้นให้คู่ขัดแย้งฉุกคิด ได้สติและหันมาพิจารณาตนเอง ในการลดอกุศลมูลในใจของคู่ขัดแย้ง บ่อยครั้งเป็นการยากที่ผู้ไกล่เกลี่ยจะทำให้คู่ขัดแย้งเกิดความเข้าใจสิ่งที่สามารถทำได้และนำทำเป็นอย่างยิ่งคือการช่วยให้คู่ขัดแย้งเกิดฉุกคิดและเห็นปัญหาด้วยตนเอง

- ช่วยให้คู่ขัดแย้งหาคำตอบด้วยตนเอง ผู้ไกล่เกลี่ยควรช่วยให้คู่ขัดแย้งหาคำตอบและบรรลุข้อตกลงด้วยตนเอง ความขัดแย้งจะเปลี่ยนเป็นความคืนดีได้ก็ต่อเมื่อคู่ขัดแย้งพอใจข้อตกลงและคู่ขัดแย้งจะพอใจข้อตกลงได้ต่อเมื่อเกิดจากความยินยอมพร้อมใจของตนเอง

- สร้างความไว้วางใจให้เกิดขึ้นกับคู่ขัดแย้ง ความไว้วางใจอย่างแรกที่ต้องสร้างขึ้นก็คือความไว้วางใจในตัวผู้ไกล่เกลี่ย หากคู่ขัดแย้งเห็นว่าผู้ไกล่เกลี่ยไม่เป็นกลาง ลำเอียงเข้าข้างอีกฝ่ายหนึ่ง การไกล่เกลี่ยย่อมล้มเหลวตั้งแต่แรก

- พูดด้วยสัจจะ เมตตา ขันติ และสติ ผู้ไกล่เกลี่ยต้องมีสัจจะ เมตตา และปัญญา และทำเช่นนั้นได้ต้องมีขันติและสติมาประกอบด้วย

## 7. รูปแบบการจัดการความขัดแย้งในสังคม

พระพุทธศาสนามีหลักการที่สามารถนำไปปฏิบัติเพื่อลดความขัดแย้งในสังคมได้ โดยวางหลักปฏิบัติ เริ่มจากการขึ้นชมและกาวติเตียนที่ถูกต้อง กล่าวคือยกย่องคนที่ควรยกย่อง (ปคุคนฺเห ปคุคฺหารหํ) และกาวติเตียนบุคคลที่ควรติเตียน (นิคฺคนฺเห นิคฺคฺหารหํ) โดยวิธีดังนี้

7.1 การยกย่องสามารถทำได้โดย 1) ปักคณฺหะ หมายถึงการยกย่อง การเชิดชู เทิดทูน สนับสนุน 2) สักการะ หมายถึงการบูชาด้วยเรื่องสักการะ เช่น นำกระเช้าดอกไม้ไปถวายพรวันเกิด ถ้าจัดการทางพระพุทธศาสนาจะเรียกว่า อามิสบูชา คือ การบูชา

ด้วยสิ่งของ 3) สัมมานะ หมายถึงการยอมรับนับถือ ยึดเป็นคติเป็นแบบอย่าง รวมไปถึง การเชื่อฟังโอวาท คำแนะนำแล้วปฏิบัติตามคำสอน หรือคำแนะนำที่ชอบ ธรรมนั้น จัดเข้า ในหลักปฏิบัติบูชา หมายถึง การบูชาด้วยการปฏิบัติตามคำสั่งสอน

7.2 การตีเตียนบุคคลที่ควรตีเตียน ที่มีพฤติกรรมจําพวก 1 คนพาล พุด ทำ และคิดชั่วเป็นนิสัย 2) บาปบุคคล หมายถึง บุคคลที่ชอบทำบาปหรือบุคคลชั่วเนื่องจากเป็น บุคคลที่ทำชั่วทั้งกาย วาจา และใจ หมกมุ่นอยู่ในความชั่ว ไม่สนใจความดี และ 3) ทุมเมธ บุคคล หมายถึง บุคคลที่มีขอบอกจากปัญญา ได้แก่ บุคคลที่ดำเนินชีวิตด้วยโมหะ ความเขลา ปราศจากปัญญา ทำให้ชีวิตประสพกับความหายนะ ความถดถอย นอกจากนี้ยังสร้างปัญหาให้ แก่บุคคล และสังคมอีกด้วย

7.3 ใช้หลักการแห่งความเอื้ออาทร อันเป็นอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา เพราะพุทธเจ้าได้ทรงใช้หลักการในการเผยแพรพระพุทธศาสนามาตั้งแต่ต้น กล่าวคือ ทำสิ่งใด ก็แล้วแต่ ให้เป็นไปดังนี้ 1) พุทธชนิตาย เพื่อประโยชน์ของคนหมู่มาก 2) พุทธนุสฺชาย เพื่อ ความสุขของคนหมู่มาก 3) โลกานุกมฺปาย เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก ถ้ามนุษย์ดำรงคนใน หลักการแห่งความเอื้ออาทร ดังต่อไปนี้ นอกจากจะไม่ก่อความขัดแย้งแล้วยังก่อให้เกิด ความสงบสุขในสังคมได้อีกมากอันประกอบด้วย 1) ทาน การให้ เป็นหลักการเบื้องต้นของคำ สอนด้านสังคมที่มุ่งให้คนเอื้ออาทรต่อกัน 2) จาคะ การเสียสละทั้งสิ่งของและความไม่ตีไม่งาม ตัวเอง แต่ในประเด็นบทความนี้มุ่งถึงการเสียสละสิ่งของภายนอกตัวที่ไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ 3) อโลภะ ความไม่โลภ ที่มุ่งสอนให้คนรู้จักพอ ใช้ชีวิตอย่างพอเหมาะพอควรด้วยเฉพาะเรื่อง ของการบริโภคที่ไม่มุ่งเพื่อตัวเองเป็นสำคัญ 4) สันโดษ ความมักน้อย โดยมีหลักการปฏิบัติ 3 ประการ คือ ยถาลาภะ ควรแก่ฐานะหรือสถานภาพของตัวเองยถาพละ ควรแก่สมรรถภาพ หรือความสามารถของตนเอง และ ยถาสารูปปะ ควรแก่ศักดิ์ศรี หมายถึง ยินดีในสิ่งที่จะได้มา อย่างสุจริต แม้จะเป็นเพียงสิ่งเล็กน้อยก็ตามก็เป็นสิ่งที่น่ายินดี และหลักการสุดท้ายได้แก่ เวชยาวัจจมัย คือ ความดีที่เกิดจากการทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและสังคมเป็นหลักที่มุ่งให้ คนรู้จักบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่คนอื่นและสังคม

### อภิปรายผล

จากผลการวิจัยข้างต้น ผู้วิจัยมีประเด็นที่สามารถนำมาอภิปรายผลได้ ดังต่อไปนี้

1. สาเหตุแห่งความขัดแย้งตามหลักพระพุทธศาสนา จากผลการวิจัยที่ค้นพบว่า ในพระพุทธศาสนาสาเหตุหลักของความขัดแย้ง คือ ตัณหา หรือความทะยานอยาก คือ

ความต้องการสิ่งเสพรนเปรอ ทำให้เห็นความแตกต่างจากศาสนาอื่น ๆ โดยกลุ่มเทวนิยมอย่างยูดา ย คริสต์ อิสลาม หรือฮินดูก็จะมีแนวคิดที่ต่างกันคือ ความขัดแย้งเป็นเจตจำนงของพระเจ้า เกิดขึ้นจากการรับรู้ของพระเจ้า และปัญหาและความวุ่นวายในโลกคือเป้าหมายในการตัดสินใจของพระเจ้า ความขัดแย้งจะสามารถแก้ไขได้ก็ด้วยพระประสงค์ของพระเจ้าเท่านั้น นอกจากนี้ สาเหตุใหญ่ ๆ 2 กลุ่มตามหลักพระพุทธศาสนา คือ สาเหตุภายใน ได้แก่ “ปัจจัยจรรวม” กล่าวคือ ตัณหา ทิฏฐิ และมานะ และสาเหตุภายนอก ได้แก่ ข้อเท็จจริง หรือข้อมูล ผลประโยชน์ หรือความต้องการความสัมพันธ์ และชาติพันธุ์ ซึ่งที่จริงแล้วยังอาจจะกล่าวได้ว่า ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่สามารถเป็นสาเหตุให้เกิดความขัดแย้งได้ ไม่ว่าจะเป็น อุกุศลมูลทั้ง 3 คือ ราคะ โทสะ โมหะ ยังสอดคล้องกับแนวคิดของนักทฤษฎีตะวันตก คือ เวเบอร์ แมคเคียววาลี (Machiavelli) และโทมัสฮอบส์ที่อธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ว่ามีความเห็นแก่ตัวเป็นที่ตั้งซึ่งนำไปสู่การปฏิบัติหรือการละเมิดล่วงเกินผู้อื่น (Randall Collins 1974 : 56-61) นอกจากนี้ ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ทั่วไป จะเห็นได้ว่าความขัดแย้งระหว่างบุคคลเกิดขึ้นอคติ ทั้ง 4 คือ ฉันทาคติ โมหาคติ โทสาคติ และภยาคติ หมายถึง การเลือกปฏิบัติโดยใช้ความรู้สึกส่วนตัวเป็นที่ตั้ง ไม่ว่าจะเป็นความชอบ ความลุ่มหลง ความโกรธ และความกลัว อันจักเป็นสนิมที่เกาะกินใจของตนเองที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า มล (มละ)

2. รูปแบบความขัดแย้งที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์พระพุทธศาสนา จากผลการวิจัยที่พบว่า ความขัดแย้งมีอยู่ 5 รูปแบบ กล่าวคือ ความขัดแย้งภายในตน, ความขัดแย้งระหว่างบุคคล ความขัดแย้งด้านประโยชน์ความขัดแย้งเรื่องอำนาจความขัดแย้งด้านทิฏฐิ และ ความขัดแย้งด้านชาติพันธุ์จะเห็นได้ว่า มีความสอดคล้อง และแตกต่างจากแนวคิดและผลการวิจัยอื่นๆพอสมควร ดังเช่น ความขัดแย้งภายในตนและความขัดแย้งระหว่างบุคคล มาร์กซ์ให้ความเห็นว่า มนุษย์ไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยงวิถีการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นที่ขัดต่อเจตจำนงของตนเอง ซึ่งหมายถึงการได้รับผลตอบแทนในเชิงวัตถุหรือผลประโยชน์ ความสัมพันธ์ของกลไกเชิงผลประโยชน์ก่อให้เกิดโครงสร้างทางเศรษฐกิจของสังคม ซึ่งนำไปสู่โครงสร้างที่ใหญ่ขึ้น ๆ ทั้งทางกฎหมายและการเมือง อันเป็นผลประโยชน์ของชีวิตและสังคม และก่อให้เกิดเงื่อนไขชีวิตทั้งทางสังคม การเมืองและปัญญา ซึ่งบ่งชี้ว่า วิถีคิดของมนุษย์ไม่ใช่ตัวกำหนดการดำรงอยู่ของมนุษย์ แต่การดำรงอยู่ทางสังคมต่างหากที่เป็นตัวกำหนดวิถีของมนุษย์ (Marx, Karl 1971 : 20) ในขณะที่แรบบพอร์ต (Rappaport) (บุญขริ คำชาย 2548 : 1) แบ่งประเภทความขัดแย้งโดยนำเอาบุคคลที่เกี่ยวข้องเข้ามาเป็นเกณฑ์ ได้ 5 ประเภทคือ ความขัดแย้งภายในตัวบุคคลซึ่ง

จะเกิดขึ้นเมื่อพบทางเลือกหลาย ๆ ทางและต้องเลือกเอาทางใดทางหนึ่งความขัดแย้งระหว่างบุคคล ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อบุคคลเห็นไม่สอดคล้องกันความขัดแย้งระหว่างปัจเจกบุคคลกับกลุ่มเกิดขึ้นเมื่อมีสมาชิกกลุ่มไม่ทำตามข้อตกลงของกลุ่มความขัดแย้งระหว่างกลุ่มหรือทีม เกิดเมื่อแต่ละทีมมีจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน และต้องขึ้นอยู่กับกันและกันในการทำงานให้บรรลุจุดมุ่งหมายนั้น และความขัดแย้งระหว่างองค์การ เกิดขึ้นจากระบบการแข่งขันเสรีและจากการแข่งขันที่นำไปสู่ความขัดแย้ง และผลการวิจัยของกษิราเทียนสองใจ ที่ระบุว่า ความขัดแย้งแบ่งตามปัจจัยภายนอกมี 5 ประการ คือ 1)ความขัดแย้งด้านข้อมูล(Data Conflict) 2) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ (Interest Conflict) 3) ความขัดแย้งด้านสัมพันธภาพ (Relationship Conflict) 4) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง (Structural Conflict) และ 5) ความขัดแย้งด้านคุณค่า (Value Conflict) ซึ่งถือว่ามีผลใกล้เคียงกับงานวิจัยนี้

3. สนิมภายในใจสามารถก่อให้เกิดความขัดแย้งได้ นอกจากจากการสร้างทรัพย์สินภายในแล้ว ยังต้องชำระสะสางสนิมที่เกาะกินใจของตนเอง ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า มล (มะละ) แปลว่า สนิมหรือมลทินที่เกาะกินใจ ได้แก่ บุริสมละ คือ สิ่งที่ทำให้คนเสียหาย 9 ประการด้วยกันคือความโกรธ (โกรธ) ลบหลู่ผู้มีคุณ (มักขะ) ริษยาผู้อื่น (อิสสา) ตระหนี่ (มััจฉริยะ) เจ้าเล่ห์ (มายา) โอ้อวด (สาเสฐยะ) โกหก (มุสา) คิดชั่ว (ปาปิจฉดา) เห็นผิดเป็นชอบ (มิจฉาทิวฐิ) แนวคิดข้างต้น สอดคล้องกับที่พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส ได้กล่าวไว้ ซึ่งนอกจากความรักแล้วยังมีองค์ประกอบอื่น ๆ ด้วย ได้แก่ การจัดการความขัดแย้งทำได้โดย 1) การถอนความยึดมั่น กล่าวคือดับไฟคือระคะ 2) การแบ่งปันความรัก (กล่าวคือการดับไฟคือโทสะ 3) รู้เท่าทันสรรพสิ่ง ให้ประจักษ์ชัดด้วยปัญญา กล่าวการดับไฟคือการดับโมหะได้ ใช้ปัญญาที่ประกอบด้วยเมตตาและกรุณา (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส 2553 : 2-3)

4. การเป็นที่พึ่งตนเองได้และเอาชนะตนเองได้ไม่ก่อความขัดแย้งและสามารถระงับความขัดแย้งได้ จากที่ผู้วิจัยได้เสนอว่า วิธีที่จะขจัดความขัดแย้งภายในตนกล่าวคือการทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเองได้ พร้อมทั้งจะรับผิดชอบตนเอง ไม่ทำตัวให้เป็นปัญหาหรือเป็นภาระต่อผู้ใดคนใด เรียกว่า นาดกรณธรรม และสิ่งสำคัญที่สุดคือการเอาชนะตนเองได้จะเป็นวิธีการที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในการป้องกันและขจัดความขัดแย้งได้ดีที่สุด เพราะศักดิ์ศรีที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์เป็นสิ่งสูงส่ง มนุษย์ในโลกเท่านั้นที่สามารถพัฒนาตนเองให้ได้รับความสุขทั้งโลกปัจจุบัน โลกหน้า และบำเพ็ญบารมีจนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้ (Suwadhano P.P. 2541 : 412) เทวดาหรือพรหมย่อมไม่สามารถกีดกันความสามารถของมนุษย์ที่รู้จักฝึกตนและประกอบความดีได้ (ช.ธ. 25/104-105/62) นอกจากนี้ มนุษย์ยังเป็นสัตว์โลกเผ่าพันธุ์เดียวที่มีปัญญา เป็น “เวไนยสัตว์”

คือสัจธรรมที่ควรแนะนำหรือสามารถฝึกอบรมได้ และสิ่งที่ทำให้มนุษย์เหนือกว่าสัตว์โลกอื่น ๆ คือความสามารถในการฝึกคนที่เรียกว่า “สิกขา” ซึ่งพระธรรมปิฎกได้ให้ความหมายว่า หมายถึง การเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา (พระธรรมปิฎก 2540 : 1) เหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นนัยยะแห่งการเอาชนะตนเองทั้งสิ้น

แนวคิดที่ผู้วิจัยเสนอสอดคล้องกับแนวคิดของท่านคิชนัทธัน ได้เสนอแนวคิดไว้ว่า เมื่อมีบุคคลขัดแย้งกับเรา เราจำเป็นต้องปฏิบัติต่อบุคคลเหล่านี้ด้วยกายกรรมและวจีกรรมที่ประกอบด้วยเมตตา เพื่อเยียวยาพวกเขาจากความทุกข์ทรมานจากสิ่งที่พวกเขาประสบ โดยไม่ต้องประหัตประหารหรือใช้อาวุธระเบิดแต่ประการใด เพราะความโกรธเกลียด อาฆาต การเบียดเบียน และการก่อการร้ายล้วนเกิดจากแนวคิดผิดๆ ที่ไม่สามารถทำลายล้างได้ด้วยระเบิด แต่ทำลายล้างด้วยแรงแห่งเมตตาธรรมที่ประกอบด้วยความเข้าใจ หลักอริยสัจ 4 ของพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่จะสามารถถอนรากถอนโคนลัทธิก่อการร้าย การเบียดเบียน และความขัดแย้งได้ (Thich Naht Hanh 2007 : 34) และแนวคิดที่กษิรา เทียนสองใจ (2550 : 226) ได้เสนอแนวทางการขจัดความขัดแย้งด้วยอภัยทานซึ่งเป็นสันติวิธีเชิงพุทธ ที่ใช้นามมาเป็นรูปแบบสำหรับการป้องกันการเกิดความขัดแย้งและจัดการเมื่อเกิดความขัดแย้งในสังคม โดยเฉพาะอย่างอภัยทานทางใจที่นับว่ามีบทบาทสำคัญยิ่งในการพัฒนาให้มีความอดทน มีความเมตตา ไม่อาฆาตพยาบาท โกรธแค้น วิธีการอภัยทานดังกล่าวนี้จะทำให้การยึดมั่นในอัตตาสลายลง สามารถแก้ไขความขัดแย้งได้ในที่สุดซึ่งถ้าจะทำให้ได้ดีที่สุดนั้น ท่านคิชนัทธัน เสนอว่า จะต้องปลุกฝังอำนาจทางจิตวิญญาณของมนุษย์ 3 ทาง ได้แก่ อำนาจแห่งการสละ หมายถึงการสละราคะ (craving) โมหะ (hate) โทสะ (anger) อำนาจแห่งปัญญา (The power of wisdom) และ อำนาจแห่งความรัก (The power of love) อันก่อให้เกิดการให้อภัย การยอมรับกันและกันและเป็นเครื่องมือรองรับพลังแห่งโทสะและโมหะ (Thich Naht Hanh 2007 : 30-41) ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาคัดแย้งได้ในที่สุด

5. การจัดการวจีกรรมเพื่อป้องกันและขจัดความขัดแย้ง จากผลการวิจัยที่ระบุว่า การจัดการวจีกรรมคือใช้หลักวิธีการพูดให้ถูกต้อง เป็นวิธีหนึ่งที่สามารถป้องกันและขจัดความขัดแย้งได้ในพระพุทธศาสนามีหลักการพูดที่ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ดังนี้ เป็นคำพูดไม่มีโทษ วิญญาณดีเตือนไม่ได้ ไม่ทำคนให้เดือดร้อนไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทำให้ได้ทรัพย์ ทำประโยชน์ให้สำเร็จ ทำให้ได้สิ่งของ สมควรแก่คำพูด คนชื่นชม พ้นจากความตาย นำประโยชน์มาให้แก่ตนและผู้อื่น นำมาซึ่งโลกีย์สุขและโลกุตระสุข ทำให้บรรลुพระอรหันต์ทำให้บรรลुปัจเจกโพธิ์ ทำให้หมดกิเลส และทำให้สิ้นทุกข์ หรืออีกหลักการหนึ่งในนิตยสาร 4 คือ มุสาวาท กล่าวคือ

การห้ามมิให้พุดตมตเท็จ ซึ่งมีประโยชน์ คือ เพื่อป้องกันการทำลายประโยชน์ของคนอื่นเพื่อให้คนอยู่ร่วมกันด้วยความซื่อสัตย์ต่อกัน เพื่อความสามัคคีในหมู่คณะ และ คนไม่พุดเท็จย่อมได้รับการเชื่อถืออย่างสูง (ชัยวัฒน์ อดิพัทธ์ 2523 : 60) และหลักการพุดในอภยราชสูตร อาทิคำพุดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์ไม่กล่าวคำพุดที่จริง ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์ไม่กล่าวเป็นต้น

ในประเด็นนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่าธรรมเทศกธรรม 5 ประการที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพุดเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง กล่าวคือ อนุบุพพิททาพุดให้มีชั้นตอนถูกลำดับบรรยายทศส่ววิจบุตลาคัญมาขยายให้เข้าใจเหตุผลอนุตตามัจจิตเมตตาวรรณาคืออนามิสันทรไม่มุ่งผลประโยชน์ และ อนุพหัจจำพุดกระทบตนและผู้อื่นอีกหลักการหนึ่ง คือ หลักการสั่งการได้แก่ สันทิสสนาชี้แจงแสดงเหตุผลให้ชัดเจนสมาทปนาชวนให้ปฏิบัติสมุคเตชนาเราให้กล้าสัมปหังสนาปลุกให้รำเริง (พระธรรมปิฎก 2544 : 67-68) นอกจากนี้ ยังสามารถใช้วัจกรรมสุจริต ดังที่อนันชกร กิริติเสถียร (2550 : 42-43) ได้เสนอไว้ คือ 1) พุดจริงได้แก่พุดจริงคำจริง คำสัตย์เพราะสืบทอดคำสัตย์ไว้ด้วยความจริง2)พุดไม่ส่อเสียดได้แก่การพุดคำที่ทำให้เกิดความสามัคคีแตกคอกัน 3) พุดคำสุภาพได้แก่การกล่าววาจาที่ไม่มีโทษโหระโศตคือวาจาสุบายหูและ 4) พุดพอประมาณได้แก่พุดถูกกาลตามกำหนดเวลาที่ควรพุดกล่าววาจาประกอบด้วยประโยชน์ปราศจากโทษ

6. การจัดการความขัดแย้งในครอบครัว จากผลการวิจัยที่พบว่า ในการจัดการความขัดแย้งในระดับครอบครัวนั้น ให้เริ่มต้นจากการทรัพย์สินในครอบครัวให้ลงตัว สมาชิกในครอบครัว จะต้องละเว้นจากอบายมุข ตั้งจิตต่อกันด้วยเมตตาตามหลักสราณีธรรม ให้เกียรติคู่ชีวิตคือสามี-ภรรยา ซึ่งแม่ชีวงเพชร คงจันทร์ (2554 : 268) ได้เสนอแนวคิดว่า หลักธรรมที่สามารถช่วยยกระดับความรุนแรงภายในครอบครัวมี 4 ข้อ คือ (1) สัจจะ ความจริง คือ ความมั่นในสัจจะ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ ทำจริง จะทำอะไรก็เป็นที่เชื่อถือได้ (2) ทมะ ฝึกตน คือบังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัวแก้ไข ปรับปรุงตนเองให้ก้าวหน้าที่งามอยู่เสมอ (3) ขันติ อุตทน คือ มุ่งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งอุตทน ไม่หวั่นไหว มั่นใจจุดหมายมีอดอย (4) จาคะ เสียสละ คือมีน้ำใจเอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือเอื้อเกื้อกูล บำเพ็ญประโยชน์ สละโลก ละทัญฐิมานะได้

7. การนำหลักอภิกรณสมณะมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการจัดการความขัดแย้ง จากผลการวิจัยที่พบว่า ขจัดสาเหตุจากภายในสู่การสลายความขัดแย้งภายนอก หลักการใหญ่ที่ป้องกันและขจัดความขัดแย้งได้ในเบื้องต้นคือ ขันติคือความอดกลั้นที่พระพุทธเจ้าได้ประกาศ

ไว้ในโอวาทปาฏิโมกข์ แสดงให้เห็นจุดยืนของพระพุทธศาสนาที่ไม่เคยรุกรานใคร และยึดสันติวิธีในทุก ๆ ด้าน และเน้นหลักการ "เวรย่อมไม่ระงับด้วยการจองเวรแต่ระงับด้วยการไม่จองเวร" ซึ่งการจัดการความขัดแย้งหรือการระงับเวรนั้น สามารถทำได้ดังนี้ 1) ถอนความยึดมั่น (ดับไฟคืออราคะ) แบ่งปันความรัก (ดับไฟคือโทสะ) ประจักษ์สรรพสิ่งชัดด้วยปัญญา (ดับไฟคือโมหะ) นอกจากนี้ ตามหลักพระวินัย การจัดการความขัดแย้งสามารถทำได้โดยรอบอหิกรณสมณะหรือวิธีการระงับอหิกรณซึ่งกระทำได้โดย 1) สัมมุขาวินัยคือ ระงับปัญหาความขัดแย้งในที่พร้อมหน้า หมายถึงการที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมาประชุมพร้อมหน้ากันนำประเด็นปัญหามาพูดคุยกันแล้วหาข้อยุติ 2) เภยยลิกาวินัย ระงับปัญหาความขัดแย้งตามเสียงข้างมาก เหมือนกระบวนการประชาธิปไตยและ 3) ตินวัตตารกะบางกรณีที่ไม่สามารถแก้ปัญหาจนทำให้ความขัดแย้งยุติลงได้ โดยเฉพาะปัญหาความขัดแย้งที่มีความซับซ้อนและจะลุกลามไปสู่ความรุนแรงทำให้เกิดความแตกแยก และคู่กรณีก็ตระหนักรู้ข้อเท็จจริงกรณีอย่างนี้อาจนำไปสู่กระบวนการแก้ปัญหาด้วยวิธีที่ 3 ก็ได้ นั่นคือการประนีประนอม ที่เรียกว่า ตินวัตตารกะ วิธีระงับอหิกรณดังกล่าวผู้วิจัยเห็นว่า สามารถนำไปใช้ในการจัดการความขัดแย้งอื่น ๆ ได้ เช่น ความขัดแย้งทางการเมือง ความขัดแย้งเรื่องพื้นที่ หรืออื่น ๆ ก็จักสามารถนำไปสู่ความปรองดองได้ แนวคิดการปรองดองดังกล่าวปรากฏในงานของพระมหาประภาส อธิการบดี (2554 : 235) ซึ่งได้เสนอแนวทางปรองดองตามหลักพระพุทธศาสนา ได้แก่ กติกาการดำเนินชีวิตที่เรียกว่า สาชีพ หมายถึง ลักษณะที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสำหรับผู้อยู่ร่วมกัน ดำเนินชีวิตร่วมกัน มีความปรองดองเป็นแบบแผนแห่งความประพฤติที่ดีทำให้มีชีวิตร่วมเป็นอันเดียวกัน ทำให้ภิกษุทั้งหลายผู้มาจากถิ่นฐานตระกูลต่าง ๆ กันให้มีความเป็นอยู่เสมอเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ภิกษุผู้ทำลายความปรองดองในหมู่สงฆ์หรือประพฤติตามภิกษุตามภิกษุผู้ทำลายความปรองดองในหมู่สงฆ์ ต้องอาบัติสังฆาติเสถ (ครุภวัตติ) ผู้ทำให้ภิกษุยงให้แตกกัน (สังฆเภท) เป็นอนันตริยกรรม นอกจากนี้ยังกำหนดสายสัมพันธ์แห่งความปรองดองในหมู่สงฆ์ไว้ด้วย เรียกว่า วัตร เช่น อุปัชฌายวัตร สัทธวิหริวัตร อาจริยวัตร อันตเวลาสิกวัตร หากภิกษุทำวัตรต่าง ๆ ต่อกัน สิ่งที่จะเกิดตามมา คือ ความปรองดองในหมู่สงฆ์ ซึ่งถ้ามองตามนัยของสังคัมทั่วไปก็หมายถึงหลักปฏิบัติที่มนุษย์ในสังคัมควรจะต้องทำหน้าที่ที่พึงมีต่อกันตามบทบาทให้ดีที่สุดตามกฎหมาย มารยาทของสังคัม ซึ่งจะมีความสงบสุขมาสู่สังคัมอย่างแน่นอน

## ข้อเสนอแนะ

### 1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

- 1.1 หน่วยงานทางพระพุทธศาสนาสามารถนำผลการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางการในการเผยแพร่และอบรมสั่งสอนประชาชนตลอดทั้งบุคลากรหน่วยงานต่างๆ ได้เป็นอย่างดี
- 1.2 อาจารย์ค้ำสาขาศาสนาและศาสนาในทุกสถาบันการศึกษา สามารถนำผลการวิจัยไปเป็นส่วนประกอบการในแผนการจัดการเรียนรู้ในรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาหรือวิชาที่สอนเกี่ยวกับทักษะชีวิตเพราะความขัดแย้งสามารถเกิดขึ้นกับมนุษย์ได้เสมอ
- 1.3 ในระดับปัจเจกบุคคลสามารถนำผลการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางการในการระงับความขัดแย้งภายในตนได้
- 1.4 ศาสนุติธรรมทุกระดับสามารถนำไปเป็นแนวทางในการระงับความขัดแย้งหรือไกล่เกลี่ยข้อพิพาทได้

### 2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอในการทำการวิจัยครั้งต่อไป ตามประเด็นดังต่อไปนี้

- 2.1 การศึกษาวิเคราะห์ความขัดแย้งในเชิงชาติพันธุ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- 2.2 การศึกษารูปแบบการบริหารจัดการความขัดแย้งภายในตนตามหลักจริต

### 6 ในพระพุทธศาสนา

- 2.3 การศึกษารูปแบบการบริหารจัดการความขัดแย้งตามหลักสาราณีย์ธรรมในพระพุทธศาสนา
- 2.4 การศึกษารูปแบบการบริหารจัดการความขัดแย้งในครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา
- 2.5 การศึกษารูปแบบการบริหารจัดการความขัดแย้งในองค์กรตามหลักอริกรณสมณะในพระพุทธศาสนา
- 2.6 รูปแบบการตั้งรับต่อความขัดแย้งตามหลักพระพุทธศาสนา

## เอกสารอ้างอิง

- กษิรา เทียนส่องใจ. การศึกษาวิเคราะห์ห่อภัยทานเพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย  
ปัจจุบัน. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย  
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550.
- กฤษณี คำชาย. การบริหารความขัดแย้ง.(ออนไลน์) 1 กรกฎาคม 2554 (อ้างเมื่อ 16  
ตุลาคม 2556). จาก [http://www.novabizz.com/NovaAce/Relationship/  
Conflict\\_Management.htm](http://www.novabizz.com/NovaAce/Relationship/Conflict_Management.htm).
- ชัชวาลย์ ศรีสุข, พระ. ศาสนากับการพัฒนาบุคลิกภาพ :ศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอน  
เกี่ยวกับการพัฒนาบุคลิกภาพในพุทธศาสนา และศาสนาคริสต์. วิทยานิพนธ์  
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541.
- ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์. หลักพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ :คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย  
รามคำแหง. 2523.
- เทพเวที, (ป.อ.ปยุตโต), พระ. ทางออกจากระบบเศรษฐกิจที่ครอบงำสังคมไทย.  
กรุงเทพฯ:มูลนิธิพุทธธรรม, 2532.
- ธัญกร กิรติเสถียร. ศึกษาการใช้วาจาเพื่อการสร้างสรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท.  
วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา  
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550.
- ธรรมปฏิภ, พระ. ธรรมบุญชีวิต. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา. 2540.  
\_\_\_\_\_. สลายความขัดแย้ง : นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ แนวพุทธ.  
กรุงเทพฯ:สหธรรมิก, 2546.
- ประกาศิต อาจารย์ปาลี, พระมหา. การสร้างความปรองดองระหว่างศาสนา ใน พุทธธรรม  
กับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ. พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส บรรณาธิการ.  
กรุงเทพฯ: บริษัท 21 เซ็นจูรี่ จำกัด, 2554.
- พุทธวิทย์ ปรายนอก, พระมหา. การวิเคราะห์คัมภีร์มหายานสูตราลังการ. วิทยานิพนธ์  
คุชฎีบัณฑิตสาขาวิชาภาษาบาลีสันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร,  
2547.
- พุทธวิทย์ ปรายนอก. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาพุทธศาสนามหายาน. กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์  
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2555.

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย เล่มที่ 10, 11, 15, 22 และ 25.**  
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- ราชวรมุนี, พระ. **พุทธธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2528.
- วงเพชร คงจันทร์, แมชี. **การระงับความรุนแรงในครอบครัวแนวพุทธธรรม.** ใน พุทธธรรม  
กับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ. พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส บรรณาธิการ.  
กรุงเทพฯ: บริษัท 21 เซ็นจูรี จำกัด, 2554.
- หรรษา ธมฺมหาโส, พระมหา. **มนุษย์กับความขัดแย้ง: โลกทัศน์และชีวิตทัศน์ในพระพุทธศาสนา.**  
(ออนไลน์) 25 มิถุนายน 2553 (อ้างเมื่อ 16 ตุลาคม 2556) จาก [http://www.mcu.ac.th/site/artclecontent\\_desc.php?article\\_id=821&articlegroup\\_id=187.29/74/157](http://www.mcu.ac.th/site/artclecontent_desc.php?article_id=821&articlegroup_id=187.29/74/157).
- อภิชาติ โปธิประวัติศาสตร. **พระพุทธศาสนamahayan.** กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย,  
2539.
- Marx, Karl. **Preface to A Contribution to the Critique of Political Economy,**  
Tr. S.W. Ryanzanskaya, edited by M. Dobb. London: Lawrence  
&Whishart, 1971.
- Randall Collins. **Conflict Sociology.** New York: Academic Press, 1974.
- Sanghasena Maha Thera.**Building a Harmonious Society.**In Buddhist Virtues  
in Socio-Economic Development.PhamahaHunsaDhammahaso Editor.  
Bangkok :Mahachulalongkorn- rajavijalaya University,2011.
- Suwadhano, P.P. **Buddhism and Human Right.**ใน พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ : รวม  
ผลงานวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา. หนังสืออนุสรณ์ในวโรกาสที่พระครูปลัด  
สุวัฒน์พรหมคุณ ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่  
พระสุธีรญาณ 5 ธันวาคม 2541, 2541.
- Thich Naht Hanh.**Buddhist Contributions to Good Governance and  
DevelopmentInBuddhist Virtues in Socio-Economic Development.**  
PhramahaHunsaDhammahaso Editor.Bangkok  
:Mahachulalongkornrajavijalaya University,2011.